

ЗАРУБІЖНІ УКРАЇНЦІ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ДІАСПОРУ

Аналізується феномен етнічної діаспори та уточнюються сутнісні характеристики закордонних українців у означеному контексті. На основі праць вітчизняних та зарубіжних дослідників формулюється визначення етнічної діаспори, уточнюються її характерні риси, критерії оцінки та наявності у тих чи інших етнічних груп ознак діаспори. Розкриваються механізми формування етнічних діаспор. Аналізуються теоретичні підходи та методологічні труднощі у дослідженнях діаспор, які об'єктивно зумовлені багатогранністю цього явища та розмаїттям його форм. Формулюються та аналізуються особливості західної та східної української діаспори, її значення для сучасної України.

Ключові слова: етнічна діаспора, етнос, ідентичність, походження, міграція, спільнота, культура, етнополітичні процеси.

Анализируется феномен этнической диаспоры и уточняются существенные характеристики зарубежных украинцев в обозначенном контексте. На основе работ отечественных и зарубежных исследователей формулируется определение этнической диаспоры, уточняются ее характерные черты, критерии оценки и наличия у тех или иных этнических групп признаков диаспоры. Анализируются теоретические подходы и методологические трудности в исследованиях диаспор, которые объективно обусловлены многогранностью этого явления и разнообразием его форм. Формулируются и анализируются особенности западной и восточной украинской диаспоры, ее значение для современной Украины.

Ключевые слова: этническая диаспора, этнос, идентичность, происхождение, миграция, сообщество, культура, этнополитические процессы.

This article analyzes the phenomenon of ethnic diasporas and clarify the essential characteristics of foreign Ukrainians in the indicated context. Based on the work of domestic and foreign researchers formulated the definition of ethnic diasporas, it specifies the characteristics, evaluation criteria and the availability of a certain ethnic characteristics of the diaspora. The theoretical approaches and methodological difficulties in studies of diaspora, which, objectively, this phenomenon is due to versatility and variety of its forms. Formulates and analyzes the features of the western and eastern Ukrainian diaspora and its relevance to present-day Ukraine.

Key words: Ethnic communities, ethnicity, identity, origin, birthplace, migration, group, community, culture, ethnic and political processes.

Бурхливі етнодемографічні процеси сучасності та стрімка динаміка їх розвитку змушують науковців до переосмислення деяких парадигм етнополітології та аналізу якісно нових виявів явищ, що донедавна здавались добре відомими. До їх числа належить феномен діаспори. Процеси глобалізації, що супроводжуються посиленням взаємозв'язків та взаємозалежності держав, наростанням міграційних потоків, призводять до того, що етнічні діаспори стають невід'ємним атрибутом і вагомим соціально-політичним фактором життя сучасних суспільств.

Актуальність проблематики діаспори в українських етнополітичних реаліях зумовлена її важливістю у процесі становлення української нації та зміцнення національної свідомості суспільства. Адже власне факт існування численних груп етнічних українців у багатьох країнах світу, які протягом тривалого часу у відриві від історичної батьківщини зберігають власну ідентичність, є потужним символічним атрибутом української нації.

Незважаючи на значну поширеність терміна «діаспора» у сучасній науковій та публіцистичній літературі, чіткої дефініції цього поняття досі нема. Бракує також і ясності у застосуванні самого терміна «діаспора», який досить довільно використовується для позначення різних процесів і явищ, з вкладенням у нього того змісту, який вважає за необхідне надати йому той чи інший дослідник. Нині термін «діаспора» як етнополітична категорія лише перебуває у процесі осмислення і розробки, тому для визначення широкого кола явищ, до яких подекуди інтуїтивно застосовують поняття «діаспора», характерна певна строкатість.

Термін «diaspora» походить з давньогрецьких текстів, де він застосовувався у значенні «розсіювати, розбивати (військо)». Вперше слово «diaspora» у значенні «розсіяння євреїв серед язичників» зустрічається у Септуагінті – грецькому перекладі Віткого завіту. У подальшому термін «діаспора» набув розширеного тлумачення і почав вживатися для опису етнічних груп, які з тих чи інших причин були відірвані від свого народу, але продовжували жити як особлива етнічна спільнота у іноетнічному середовищі, підтримуючи зв'язок з історичною батьківщиною та основним масивом свого етносу. Утім деякі дослідники вважають класичними, «справжніми» діаспорами лише єврейську та вірменську або визнають діаспорними лише ті народи, більшість представників яких постійно або тимчасово проживає за межами своєї історичної батьківщини. На думку В. Євтуха, з якою не можна не погодитись, «відхід від принципового застосування терміна «діаспора» винятково для позначення форми та способу багатоговікового існування єврейського етносу сприяє розвитку семіотики цього терміна, оскільки вправоше появу з часу його виникнення інших форм проживання за межами основної етнічної спільноти її окремих частин»¹. Поняття «діаспора» використовується як споріднене або навіть тотожне таким поняттям, як «етнічна меншина», «біженці», «трудові мігранти» тощо. Так, йдеться про будь-які групи мігрантів, тобто людей, які з тих чи інших причин опинились поза межами країни свого походження.

Нині оформилися два основних підходи до визначення діаспори, для яких відправною точкою є дослідження «тривалого у часі перебування частини етносу за межами розміщення його ядра при збереженні етнічної чи етнорелігійної ідентичності та внутрішньої солідарності»².

Прихильники першого підходу (Дж. Армстронг, Г. Шифер, М. Есман, О. Мілітарьов та ін.) розглядають діаспору винятково як похідні від міграції спільноти, що виникають внаслідок перемішень, які призводять до розподілення єдиної спільноти не менш як на дві групи, що перебувають у різних країнах, але не на суміжних, а на відокремлених одна від одної за географічним та/або адміністративним розташуванням територіях. Припускаючи добровільну міграцію за межі своєї історичної батьківщини, представники даного підходу наголошують на принциповій важливості для формування і розвитку діаспори саме вимушеної, навіть насильницької еміграції³.

Згідно з другим підходом поняття «діаспора» охоплює більш широке коло явищ, у тому числі й компактні поселення на автохтонних землях (В. Маркус, Ж. Тощенко та ін.). У такому разі принциповим моментом є факт перебування певної частини етнічної спільноти за межами території її ядра, коли міграція розглядається як один з можливих, але не єдиний спосіб формування діаспори. Прихильники цього підходу більшу увагу приділяють значенню соціальної організації існуючих діаспорних громад. Подібне визначення дають Ж. Тощенко і Т. Чаптікова: «Діаспора – це стійка сукупність людей одного етнічного походження, що мешкає за межами своєї історичної батьківщини (поза ареалом розселення свого народу) та має соціальні інститути для розвитку і функціонування даної спільноти»⁴.

Визнаючи перевагу другого підходу, слід відмітити приховану у ньому небез-

пеку розмиття поняття «діаспора», позбавлення його евристичного значення внаслідок застосування до всіх етнічних груп, окрім титульної нації.

Т. Полоскова принциповою ознакою діаспори вважає її етнокультурну окремність щодо навколишнього середовища і визначає діаспору передусім як «етнокультурний феномен, що виникає на ґрунті етнічних груп, які проживають за межами «історичної батьківщини», в різних державах, але при цьому самоідентифікують себе єдиним народом». Інакше кажучи, діаспора є формою «існування етнокультурної традиції, яка звільнена від скованості державою» і має такі ознаки: 1) уявлення про «країну виходу» (або її символ) і прагнення зберегти з нею зв'язок, причому найчастіше не в фізичному сенсі (ідея «зібрання» та повернення), а у духовному; 2) створення інститутів, у тому числі міжнародного характеру, покликаних забезпечити збереження та розвиток діаспори; 3) наявність стратегії взаємодії з державними інститутами як країни проживання, так і «титульної» держави⁵.

В. Тішков звертає увагу на два принципових недоліки традиційного підходу до визначення діаспори: 1) надто широке розуміння категорії «діаспора», яке включає в себе усі випадки великих переміщень людей на транснаціональному і навіть на внутрішньодержавному рівні в історичній перспективі; 2) ігнорування змін державних кордонів або їх виникнення, що є актуальним для пострадянського простору. Це, у свою чергу, приводить до виникнення «відчуття реальності, що має політичну метафору «розділеного народу» як певної історичної аномалії», яке може мати значний вплив на поточні політичні процеси⁶.

На підставі аналізу значного кола досліджень В. Тішков визначає явище діаспори так: «Діаспора – це ті, хто сам або їх предки були розсіяні з особливого «споконвічного» центру в інший чи в інші периферійні або зарубіжні регіони». При цьому «під «батьківщиною» мається на увазі регіон або країна, де сформувалося історико-культурне обличчя діаспорної групи, і де мешкає основний культурно спадковий масив»⁷. Типовими рисами діаспори В. Тішков вважає такі: 1) наявність і підтримання колективної пам'яті, уявлення або міфу про «первинну прабатьківщину», які включають у себе географічне місцезонашування, історичну версію походження, культурні досягнення і культурних героїв; 2) ідеологія діаспори передбачає, що її члени не вірять у те, що вони є інтегральною частиною «суспільства проживання», можливо ніколи не зможуть бути повністю прийнятими до нього і з цієї причини, принаймні частково, відчувають своє відчуження від цього суспільства; 3) романтична (ностальгічна) віра в батьківщину предків як в істинний (ідеальний) дім і місце, куди представники діаспори або їх нащадки повинні рано чи пізно повернутись; 4) впевненість у тому, що члени діаспори повинні колективно служити справі збереження або відновлення своєї первинної батьківщини, її добробуту та безпеці⁸. «Отже, – резюмує В. Тішков, – діаспора – це культурно відмінна спільнота, яка формується на підставі уявлення про спільну батьківщину і сформованих на цій основі колективних зв'язках, груповій солідарності й ставленні до батьківщини, яке демонструється відкрито. Інакше кажучи, діаспора – це стиль життєвої поведінки, а не жорстка демографічна і тим більш етнічна реальність, і тим самим це явище відрізняється від решти рутинної міграції»⁹.

У межах цього визначення класичними прикладами діаспори В. Тішков вважає вірменську, магірську, турецьку, палестинську, кубинську, грецьку, а також, з певними припущеннями, сучасну китайську та колишню польську. Проте він зазначає, що жодна з них не являє собою «ідеальний тип» діаспори¹⁰.

На прикладі кубинської діаспори В. Тішков формулює ще одну характерну рису діаспорної поведінки – «активний і політизований дискус про батьківщину,

який включає в себе ідею «повернення» як на батьківщину, так і самої батьківщини, яку, на думку кубинців у США, у них вкрав Фідель Кастро». А сама діаспора у такому разі перетворюється на «політичну місію служіння, опору, боротьби та реваншу»¹¹. Ця риса, безумовно, підкреслює «діаспорний статус» певної етнічної групи, проте вона тісно пов'язана з поточними політичними процесами, завершення яких далеко не завжди означає припинення існування діаспори. Для західної української діаспори, як і для російської, яка формувалась після Жовтневої революції, потужним «діаспороутворюючим» фактором була ідея звільнення батьківщини від комуністичного режиму, а для української діаспори ще й набуття Україною незалежності. Проте розпад СРСР не привів до повернення вказаних діаспор на батьківщину.

Російські дослідники у диспуті про пострадянські діаспори принципово наполягають на тому, що, «нова історична спільнота – радянський народ» стала, загалом, реальністю. Ю. Семенов вважає «радянський народ» «супернацією, в яку увійшли якщо не всі нації і етноси в СРСР, то принаймні багато з них»¹². Звідси і однозначно негативне ставлення до будь-яких спроб застосування категорії «діаспора» або «нова діаспора» у вивченні етнодемографічних процесів на пострадянському просторі, і передусім для визначення росіян та російськомовних громадян – жителів пострадянських країн. В. Тішков, виходячи з постулату про те, що «при всьому ідеологічно мотивованому скептицизмі *Homo soveticus* – це далеко не химера як форма ідентичності у колишньому СРСР», вважає, що після розпаду СРСР «радянський народ» перетворився у «транснаціональну спільноту», до яких входять усі російськомовні громадяни колишніх радянських республік. На його думку, «новодіаспорна» конструкція безпідставно поділяє громадян однієї країни на діаспори і «основне населення», коли для цього нема значимих культурних розходжень <...> «нові діаспори» – це «малоприйнятна категорія, в яку «запхнули» цю частину населення представники «титових націй»¹³.

Ю. Семенов вважає, що всебічне дослідження діаспори можливе лише шляхом з'ясування відносин діаспори з етносом, нацією і суспільством у цілому. Суспільство він розглядає як «геосоціальний організм» (геосоціор) – поняття, тотожне державі або країні. Геосоціор характеризується двома принциповими рисами: по-перше, він нерозривно пов'язаний з певною територією; по-друге, сукупність людей, що складають цей геосоціор, є щодо нього як дещо відмінне від нього самого, як населення цієї території. Етнос Ю. Семенов визначає як «сукупність людей, які мають спільну культуру, розмовляють, як правило, однією мовою і усвідомлюють як свою спільність, так і свою відмінність від членів інших таких самих людських груп»¹⁴. Оскільки етнічні кордони майже ніколи не збігаються з державними, етнос, на думку Ю. Семенова, складається з: 1) етнічного ядра – основної частини етносу, що компактно проживає на певній етнічній території; 2) етнічної периферії – компактних груп представників даного етносу так чи інакше відокремлених від основної його частини; 3) етнічної діаспори – окремих членів етносу, розсіяних по територіях, що займають інші етнічні спільноти¹⁵. Ю. Семенов чітко розрізняє два різновиди представників певного етносу, які проживають за межами свого геосоціору – етнічну периферію та етнічну діаспору. Коли від етнічної території геосоціорний кордон відокремлює порівняно невелику її частину, тоді частина етносу, що компактно на ній мешкає стає етнічною периферією. Периферійними частинами російського етносу, проте аж ніяк не його діаспорою, Ю. Семенов вважає росіян, що мешкають у Криму, на півночі Казахстану і на сході Естонії. Щоправда Ю. Семенов, на відміну від багатьох російських дослідників, визнає існування трьох окремих етнічних спільнот – російської, української та білоруської. Утім виникли вони, на його думку,

внаслідок «тривалого геосоціального роз'єднання давньоруського етносу»¹⁶. Про етнічну діаспору, на його переконання, «можна вести мову лише у разі, коли члени того чи іншого етносу дисперсно мешкають на території, основне населення якої належить до іншої етнічної спільноти»¹⁷. Проте сучасні політичні реалії вносять корективи і до цієї, здавалося б, очевидної ознаки діаспорності. Приклад Косова свідчить про те, що внаслідок цілеспрямованих політичних процесів на геосоціальній території однієї етнічної спільноти у історично короткий термін може утворитися діаспора, яка за своєю чисельністю перевищуватиме її. До того ж не можна погодитися з «дисперсністю (розпорошеністю) мешкання» як з обов'язковою умовою існування діаспори. Навпаки, у багатьох випадках характерною рисою діаспори є саме локальна згуртованість її представників, яка може визначатися порівняною дисперсністю, але у межах певного регіону і сусідством з іншими етносами (наприклад, грецькі, болгарські та німецькі поселення на Півдні України) або відрізняється максимальною згуртованістю («китайські», «італійські» та інші квартали, Брайтон-біч, де мешкають вихідці з колишнього СРСР, у США).

Досліджуючи феномен діаспори, дослідники, звичайно, не обійшли увагою питання співвідношення діаспори та асиміляційних процесів її існування серед щільного іноетнічного оточення. Усі вони сходяться на думці, що люди, які мешкають за межами свого етнічного ареалу, рано чи пізно розчиняються в середовищі етносу, який переважає на даній території: поступово втрачають рідну мову, культуру, і, нарешті, почуття попередньої етнічної належності. Відбувається це у наступних поколіннях, проте, як зазначає Ю. Семенов, навіть коли відбувається остаточне прийняття іншої мови та культури, то залишається пам'ять про батьківщину предків¹⁸. Велику увагу відчуттю та усвідомленню батьківщини в середовищі діаспори приділяє В. Тішков. За його висновком для представників діаспори «найчастіше «батьківщина» – це раціональний (інструменталістський) вибір, а не історично детерміноване веління»¹⁹. На великій кількості прикладів він доводить, що «вибір» батьківщини представником діаспори – це свідомий вчинок, який може бути детермінований широким спектром факторів. Діаспора схильна забувати свою історичну батьківщину і навіть докласти зусиль до якнайскорішої натуралізації у разі «непривабливості» батьківщини в силу економічних або політичних мотивів. Так само представники діаспори, чії предки багато поколінь тому назад оселились на новому місці, які вже забули мову та культуру історичної батьківщини, можуть повернутись до усвідомлення своєї забутої етнічної ідентичності у разі коли це є необхідним або корисним.

Достатньо цікаве, хоча і дещо узагальнене та механістичне, пояснення феномену діаспори запропонував свого часу відомий англійський історик А. Дж. Тойнбі. Він вважає, що «діаспори є неминучим продуктом місцевих розбіжностей у рівні розвитку цивілізацій»²⁰. Тобто справжня діаспора, на його думку, виникає лише коли діаспорна спільнота та суспільство, у якому вона перебуває, належать до принципово різних цивілізацій. Практичним виявом цього механізму Тойнбі вважає готовність представників діаспори укладати шлюби з представниками корінного населення. Саме небажання розчинятись у навколишньому суспільстві шляхом укладання змішаних шлюбів і є, на його думку, головною передумовою збереження діаспори.

Як вітчизняні, так і російські дослідники визначають своїх співвітчизників, що мешкають за межами України та Російської Федерації, як діаспору. Таке визначення цих контингентів населення відповідає найбільш загальному поширеному уявленню про діаспори як «сукупності населення певної етнічної або релігійної належності, яке проживає в країні або районі нового розселення» (В. Тішков) і яке американський фахівець з проблем етнічності В. Коннор сформулював ще

лаконічніше, як «сегмент населення, що мешкає за межами батьківщини»²¹. Це визначення діаспори збігається з домінуючим у пострадянському науковому просторі підходом, застосування якого було викликане нагальною та значною мірою несподіваною потребою у вивченні великих масивів етносів, що проживає за межами своєї батьківщини (реальної або історичної), яка постала перед пострадянськими країнами внаслідок стрімкого набуття незалежності.

Дослідники окреслили коло ознак «діаспорності», які не є обов'язковими атрибутами етнічних діаспор, але притаманні їм як характерні риси. Так, У. Сафран формулює такі ключові риси діаспори: 1) розсіяння з єдиного центру відносно невеликими частками у дві або більше закордонні області; 2) стійка колективна пам'ять про країну походження та її міфологізація; 3) стійке відчуття діаспорою своєї чужорідності у країні, що її приймає; 4) прагнення до повернення або міф про повернення на історичну батьківщину; 5) усвідомлення членами діаспори необхідності надання допомоги історичній батьківщині; 6) збереження самоідентичності, пов'язаної з історичною батьківщиною, і зумовлене цим відчуття групової єдності²².

Американський антрополог Ф. Бок звертає увагу на явище «геттоїзації» – утворення емігрантами компактних етнічних поселень – як на один із засобів уникнення культурного шоку, який виникає у випадках, коли людина, що опинилась у іншому суспільстві, намагається або вимушена (внаслідок незнання мови, іншого віросповідання) уникати контактів з іншою культурою. У такому разі вона прагне зберегти свої традиції і цінності та створити власне культурне середовище – оточення представників власного етносу, відмежовуючись цим оточенням від інокультурного впливу. Практично усі етнічні групи, які прийняли вважати діаспорами сьогодні або принаймні у минулому, мали таку ознаку²³.

На думку вітчизняних дослідників, визначальною рисою діаспори як етнічного утворення є «діаспорна свідомість» її членів, яка характеризується перетворенням розсіяння у спосіб життя, в особливо стійке соціально-економічне, культурне та духовне становище соціуму, особливу форму існування у фізичному і психологічному відриві від етнічного материка. О. Мілітарьов називає такі її основні компоненти: спільність походження; спільність культурної історії; спільність первинної території проживання; спільність мови до розсіяння; сприйняття розсіяння як вигнання, сприйняття розсіяння/вигнання як покарання; ідея повернення на історичну батьківщину; сприйняття себе як «чужинців» серед автохтонних груп²⁴.

Т. Полоскова зазначає, що інколи організаційні та фінансові можливості діаспори значно перевищують економічний та політичний потенціал країни її походження. У таких випадках діаспора здатна не лише успішно зберігати та розвивати свою етнокультурну самобутність, а й здійснювати економічну та гуманітарну підтримку своїй «історичній батьківщині», виступати інститутом любощання її національних інтересів²⁵. Автор вказує на те, що нині практично усі держави, які мають зарубіжні діаспори, розробили у тій чи іншій формі та реалізують на практиці програми взаємодії з ними²⁶.

В основі поняття «українська діаспора» лежить визнання українських кордонів, як історичної і політичної реальності, а також наявності проживання українців у багатьох інших країнах на території кількох континентів²⁷. Поняття «українська діаспора» означає усю сукупність українців, або осіб українського походження, що проживають за межами території України. Це поняття охоплює різні категорії людей українського походження з різним ступенем зв'язків з історичною батьківщиною: українське населення на суміжних українських етнічних землях, які нині не входять до політичних кордонів України; соціально-еко-

номічну еміграцію з України колонізаційного типу від початку XIX ст. до 1960 – 1970 років, спрямовану на Схід, здебільшого у межах території колишнього СРСР; соціально-економічну (заробітчанську) еміграцію з кінця XIX ст. переважно у західну півкюлу; політичну еміграцію після 1917 – 1920 років та наприкінці другої світової війни. Індивідуальну, різного часу та з різних причин, українських емігрантів, які на нових місцевостях свого перебування прагнуть зберегти свою етнічну ідентичність і підтримувати зв'язки з Україною²⁸.

Протягом XIX – XX ст. величезна кількість етнічних українців опинилась розсіяною по усьому світу при збереженні потужного етнічного ядра та навіть формальної державності історичної батьківщини у вигляді УРСР. Це відбувалось під впливом практично усього спектру діаспороутворюючих факторів, внаслідок чого різним спільнотам української діаспори тією чи іншою мірою притаманні практично усі ознаки діаспорності. Проте ступінь їх наявності та ступінь виявлення у західній та східній діаспорах різні. Унікальною рисою української діаспори є те, що протягом XX століття вона була розділена «залізною завісою» – західна її частина перебувала у демократичному «вільному світі», а східна – існувала в умовах радянського тоталітаризму. Проте якщо західна українська діаспора, особливо у другій половині XX ст., формувалась значною мірою шляхом політичної еміграції, то східна діаспора, ще з імперських часів мала переважно соціально-економічний характер. Об'єктивно слід визнати, що за радянських часів етнічні українці східної діаспори, особливо на теренах Росії, практично не мали ознак діаспори. Ідеологія інтернаціоналізму, «нової історичної спільноти – радянського народу» та суворий державний контроль над будь-якими виявленнями націоналізму виключали будь-яку можливість появи діаспорних структур. Водночас етнічні українці на теренах СРСР не відчували необхідності у подібних організаційних формах. За радянських часів українці були високоінтегрованою частиною соціуму, відігравали провідні ролі в державних та суспільних інститутах і належали до «слов'янського блоку», який, власне, і створив Радянський Союз. До того ж важливим є й геополітичний фактор – тоді як західна українська діаспора мешкала на інших континентах і була відрізана від батьківщини океанами, етнічні українці в СРСР зберігали фізичний зв'язок з Україною, маючи змогу повертатись до своїх родин.

У пострадянську добу західна українська діаспора загалом відповідає класичним критеріям «діаспорності». Зберігаючи свою етнічну ідентичність, її представники переймаються політичними процесами в Україні, прагнуть брати в них участь. Один з останніх прикладів цього – бурхлива реакція представників української діаспори в США на судовий процес та арешт Ю. Тимошенко, коли висувались політичні вимоги введення санкцій проти чинної в Україні влади. Проте західна українська діаспора являє собою самодостатній соціум, для якого історична батьківщина є символічним атрибутом, а підтримка політичних та культурних зв'язків з нею – певним маніфестом. Це типовий приклад того, як «діаспора шукає сенс свого існування у самій собі»²⁹. Ю. Мельник доходить висновку про те, що навіть українська мова – традиційний символ західної української діаспори – зазнає відчутної трансформації під впливом навколишнього англомовного середовища³⁰.

Східна українська діаспора, що мешкає, головним чином, в Росії, демонструє настільки великий рівень асиміляції, що, за висновками М. Вівчарика, навіть підрахунок точної кількості етнічних українців у складі населення Російської Федерації є важким завданням³¹. Проте, за висновками як вітчизняних, так і російських дослідників, українська етнічна ідентичність у Росії впевнено зберігається і має перспективи до зростання, коли громадяни Росії українського

походження за певних сприятливих умов висловлять бажання повернутись до історичних коренів³².

У Російській Федерації функціонує розгалужена мережа українських етнокультурних закладів³³, проте жодних ознак політизації української етнічності в Росії не спостерігається. Як і раніше це пояснюється не лише несприятливою політичною кон'юнктурою, а й відсутністю достатньої мотивації: етнічні українці – громадяни Росії глибоко інтегровані у російський соціум, а тимчасові заробітчани переслідують передусім економічні інтереси і демонструють таку ознаку діаспори, як налагоджені економічні зв'язки з Батьківщиною.

Українські діаспори, як східна, так і західна, при всій своїй різничій відмінності володіють майже повним переліком ознак діаспорності. Їх історичні долі визначені історією України і являють собою її невід'ємну складову. Вивчення минулого та сучасності української діаспори як цілісного феномену та співробітництво з нею у майбутньому має величезне значення для розбудови національної ідеології України та зміцнення громадянської свідомості українського суспільства.

1. *Євтух В. Б.* Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії. – К.: УАННП «Фенікс», 2003. – С. 36. 2. Там само. – С. 37. 3. Там само. – С. 37. 4. *Кочетков В. В., Калинин В. Ю.* Национальные диаспоры в транснациональном пространстве // Вестник московского университета. – Серия 18: Социология и политология. – 2009. – № 1. – С. 74. 5. *Полоскова Т.* Диаспоры и внешняя политика // Международная жизнь. – 1999. – № 11. – С. 71, 72. 6. *Тишков В. А.* Исторический феномен диаспоры // Этнографическое обозрение. – 2000. – № 2. – С. 43–44. 7. Там само. – С. 48. 8. Там само. – С. 49. 9. Там само. – С. 48–50. 10. Там само. – С. 46. 11. Там само. – С. 52, 53. 12. *Семенов Ю. И.* Этнос, нация, диаспора // Этнографическое обозрение. – 2000. – № 2. – С. 70. 13. *Тишков В. А.* Цит. работа. – С. 53, 59. 14. *Семенов Ю. И.* Цит. работа. – С. 64. 15. Там само. – С. 65. 16. Там само. – С. 65–66. 17. Там само. – С. 66. 18. Там само. – С. 66. 19. *Тишков В. А.* Цит. работа. – С. 47. 20. *А. Дж. Тойнби.* Пережитое. Мои встречи / Пер. с англ. – М.: Айрис-пресс, 2003. – С. 225. 21. *Тишков В. А.* Цит. работа. – С. 43, 46. 22. *Кочетков В. В., Калинин В. Ю.* Национальные диаспоры в транснациональном пространстве // Вестник московского университета. – Серия 18: Социология и политология. – 2009. – № 1. – С. 76–77. 23. *Константинов В. В., Зелев М. В.* Проблема интеграции мигрантов в принимающее общество в постиндустриальных странах и в России // Полис. – 2007. – № 6. – С. 66. 24. *Євтух В. Б.* Цит. праця. – С. 43. 25. *Полоскова Т.* Цит. работа. – С. 71. 26. Там само. – С. 71–72. 27. *Тишков В. А.* Цит. работа. – С. 11. 28. *Євтух В. Б.* Цит. праця. – С. 12. 29. Там само. – С. 19. 30. *Мельник Ю. В.* Языковая ситуация на фоне глобализации в Украине и в среде постсоветских эмигрантов // Глобализация – этнизация: этнокультурные и этноязыковые процессы: В 2 кн. – М.: Наука, 2006. – Кн. 1. – С. 351. 31. *Вівчарик М. М.* Україна від етносу до нації: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2004. – С. 156. 32. *Степанов В. В., Тишков В. А.* Россия в этническом измерении (по результатам переписи 2002 г.) // Социс. – 2005. – № 9. – С. 70; *Курас І. Ф.* Діаспора та міграції: нові реалії, нові проблеми. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К.: Генеза, 2004. – С. 525–586. 33. *Кириченко І.* Украинская диаспора: менталитет «в изгнании»? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zn.ua/3000/3050/66878/>